

פרק רביעי.

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר ועמך כלם צריקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר :

א בן זומא אומר, איוורו חכם, הלומד מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי כי עדותך שירה לי : איוורו נבון, הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מנבון ומשל ברוחו מלכר עיר : איוורו עשיר, השמה בחלקו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הוה וטוב לך לעולם הבא : איוורו מכבד, המכבד את הבריוש שנאמר כי מכבדי אכבד ובני יקלו :

א בן זומא הוא שמעון בן זומא חבירו של שמעון בן עזאי (א) שנכנס עמו לפרדס (ב') והיו בימי שמעון בן ננס ושמעון התימני (ג.) ולפי שהיו ארבעה שהיו שמוותיהן שווים קראום על שם אבותיהם (ד') בן זומא, בן עזאי בן ננס וקראו לשמעון התימני לפי שהיה מאדן תימן או מתמנת (ה) וארבעה אלו לא הניעו לסמיכה לפיכך לא קראום בשם רבי. ובספ' [ראשון] (ו.) דסנהדרין (ז.) שמעון בן זומא ושמעון בן עזאי דנים לפני חכמים ובהוריות (ח') תלמיד שהניע להוראה כנון מאי כנון שמעון בן זומא ושמעון בן עזאי, הא למדת שלא ישבו בישיבה ולכך לא קראום בשם ר' שכן היה סדר התנאים מתחלה קראום בשם על דרך שמו גדול מכלם (ט) ולמטה מהם קראום רבן (י.) ולמטה מהם קראום רבי (יא) אבל מי שלא נסבך לא נקרא ר' (יב) איוורו חכם הלמד מכל אדם ואפי' ממי שהוא קטן ממנו בהכמה שני (חללים קייט עיט) מכל מלמדי השכלתי אם דוד המלך המלך ע"ה האמור בו (שמואל ב' כג ח') יושב בשבת תחכמוני ראש השלישי אמר מכל מלמדי השכלתי קו לשאר בני אדם ולא תמצא מדה זו אלא במי שהוא רודף אחר ההכמה והרודף אחריה נקרא חכם אפי' לא השיג למדרגתה יותר ממי שהשיג למדרגתה ואינו רודף אחריה ואמר איוורו חכם ולא אמר איוורו נבון (יג) שעל הלמוד אמר דוד מכל מלמדי השכלתי אבל להבין דבר מתוך דבר אמר (חללים קייט ק) מזקנים אתכונן היוורדים לעמקן של דברים, איוורו נבון הכובש את יצרו, שני יצרים יש באדם יצר טוב ויצר רע ולפי שהיצר הרע הוא עם האדם מנעוריו מכנה יצר הרע ביצרו הסתמי ואמר איוורו נבון הכובש את יצרו כשרואה יצרו משרו לדרך רע יתרחק עליו ולא ירפנו עד בלעו

אבות

פרק רביעי

פרקי

בלעו רקו עד שיכבשנו תחתיו כמו שאמרו (י"ר) אם פגע בך מנוול זה משכרו לבית המדרש אם אבן הוא נמוח ואם ברזל הוא מתפוצץ ואמרו בב"ר (ס"ו) אם בא יצרך לפתוחך מדרדו בדברי תורה ואפי' נצחו פעם אחת או שתיים אל יאמן בו אלא כל דעתו יהיה עליו לדרסו ולהכניעו לפני היצר המושב שני (משלי ס"ז ל"ב) טוב ארך אפים מנכור ומושל ברוחו מלכוד עיר הראיה לפי שהבעס הוא כסבת יצר הרע על כן כנה הכובש את יצרו בארך אפים ובמושל ברוחו כי ס"י ברוחו בכעסו (ס"ז) כד"א (קהלת ז' ט') אל חבהל ברוחך לבעוס הרי למדת שטוב ארך אפים מנכור ומושל ברוחו בכעסו מלכוד עיר אי"כ הראיה נכונה איזה נכור הכובש את יצרו, איזהו עשיר השמח בחלקו בני אדם קוראין למי שיש לו ממון עשיר ולמי שאין לו ממון עני, ואין העושר ודעניות תלויה בטמון אלא במי שהוא שמח בחלקו הן עשיר הן עני הוא העשיר האמתי וכמו שאמרו (י"ז) עשיר עשיר בדעת, אבל מי שאינו שמח בחלקו אפי' הוא עשיר מוסלג הוא העני האמתי שני (שם ה' ט') אוהב כסף לא ישבע כסף וכמו שאמרו (י"ח) מאי עני עני בדעת וכן פירשתי (י"ט) (משלי י"ג ז') יש מתעשר ואין כל מי שאינו שמח בחלקו מתרושש והון רב השמח בחלקו שני (תהלים קכ"ה ב') יניע כספך כי חאכל אשריך וטוב לך פי' כשאתה שמח בחלקך שאתה אוכל יניע כספך בשמחה אשריך בעולם הזה שאתה עומד בו בשלום ובעושר כיון שאתה שמח בחלקך וטוב לך לעולם הבא ששכרך הרבה מאוד ומצינו לשון אשרי במחזיק הון ועושר (כ') כאמרו (תהלים קי"ב א') אשרי איש ירא את ה' וסמך ליה (שם ג') הון ועושר בביתו, וסדר התנא חכמה ואה"כ נבורה ואה"כ עושר כי החכמה מעלת הגפש והנבורה מעלת הנוף דבקה בנוף ומעלת העושר היא מעלה חוץ מהנפש וחוץ מהנוף וכן סדרן ירמיהו הנביא ע"ה כאמרו (ירמיה ט' כ"ב) אל יתהלל החכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בכבורו ואל יתהלל עשיר בעשרו ואעפ"י שאמר ירמיה שאין ראוי להתהלל בדברים אלו כבר פירשתי בפ"י ירמיה (כ"א) שלא אמר דרך כלל אלא דרך פרט לפרט מעשה אנשי דורו שלא היו מתנהגים בחכמה ובנבורה ובעושר כדת וכשורה וזה פסעם אל יתהלל חכם שבדור הזה בחכמתו ולא נכור בנכורתי ולא עשיר בעשרו כי פרי החכמה החסידות וכמו שאמרו (כ"ב) אין עם הארץ חסיד אבל החכם מתנהג במדת החסידות ופרי הנבורה הוא המשפט שיכול לררות בעם, ופרי העושר הוא הצדקה לתת מממונו צדקה וכיון שדורו של ירמיה לא היו מתנהגים במדות אלו אין להם להתהלל בואת כי אם בואת יתהלל המתהלל אם הוא חכם או נכור או עשיר השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה

פרקי פרק רביעי אבות לח

בן עזאי אומר, הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העברה, שמצוה גוררת מצוה ועברה גוררת עברה ששכר מצוה מצוה ושכר עברה עברה:

וצדקה בארץ עושה חסד כנגד החכם, ומשפץ כנגד הנכורה, וצדקה כנגד העושר כי כאלה חפצתי נאם ה' והמתנהגים במדות אלו יש להם להתהלל וכן בן זומא אומר שזלמד מכל אדם מתנהג בתורה בהכמה ומתחכם הרבה וכפי חכמתו חסידותו, וכן הכובש את יצרו בנכורה והשמיח בחלקו בעושר, ואחר שסדר שלשה דברים אלו אמר ענין רביעי איוהו מכובד המכבד את הבריות ומסתייע במדה זו ע"י חכמתו וכבישת יצרו ושמתו בחלקו שעי' שהוא חכם יודע מעלת כבוד הבריות וכבר אמרו (כ"ג) גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה וע"י שכובש את יצרו יכבד את חבריות אפי' לא כבודו וע"י שיטח בחלקו נ"כ יכבד את דבריות כבוד השלם לא לתחלת מתנה והלואה כי שמתו בחלקו תלונו בעמלו, כי מכבדי אכבד וכו' יקלו, י"מ (כ"ד) לפי שהאדם נכרא בצלם אלקים הרי המכבד את האדם כאלו מכבד את השם שהוא חייב לכבדו שני (ישעיה מ"ג ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו כ"ש המכבד את הבריות שאין עליו חיוב בדבר שהוא מכובד, וראה גם ראה הסדי השם באמרו (שמואל א' ב' ל') ולא אמר וכו' אקל אלא יקלו מעצמן לא שהוא מיקל אותם ובתפלותינו אנו אומרים אתה בדרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו וזוממתנו וקדשתנו ואין אנו אומרים הנליתנו מארצנו והרחקתנו מעל אדמתנו אלא גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו, הפך מזה שאמר פרעה (שמות א' ט"ז) אם בן הוא והמתן אותו ואם בת הוא וחיה ולא אמר ואם בת היא והחיתן אלא וחיה מעצמה:

בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה וכו' כבר פירשתי בתחלת פרק שני מה היא מצוה קלה ומוזהיר בן עזאי את האדם שיריץ אחרי מצוה קלה, וכן במשה רבנו ע"ה אימי' (דברים ד' מ"א) או יבדיל משה שלש ערים יודע היה משה שאין השלש שבועבר היירדן קולטות עד שיהיו ג' בארץ קולטות שני' (במדבר ד"ה ל"ג) שש ערי מקלט תהיינה לכם אלא שאמר הו"אל ובאה מצוה לידי אקיימנה (כ"ה) אם משה רבנו ע"ה רץ לחצי מצוה ק"ו לשאר בני אדם, ובורח מן העבירה לפי שהתאווה נוכרת באדם לא הספיק לו דומר ועווב את העבירה אלא ובורח מן העבירה אם ראית אותה בוויית זו ברה לזוית אחרת, ד"א (כ"ו) ובורח מן העבירה שיהיה שקול כנגד רץ ואמרו רז"ל הוי נרתע מן החטא הקד שלא יביאך לידי החמור אם התרפוט ממצוה אהת

פרקי פרקי רביעי אבות

ג הוא היה אומר, אל תהי בו לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין
 כך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום:
ד רבי לויטס איש יבנה אומר, מאד מאד הוי שפיל רוח שתקות אנוש
 רמה:

אחת סופך לדרטרפות מאחרת גדולה ממנה, שמצוה נוררת מצוה ועבירה נוררת
 עבירה, ד"א דבר זה מדרך הטבע כל העושה מצוה אחת בקל יעשה שניה
 ושלישה ע"י ההרגל וכ"ש בעבירה שאפילו בלא ההרגל התאיה מושכתו כ"ש
 ההרגל (כ"ו). ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה, אם עשה מצוה אחת
 הרי בא למחר ומסיעי, אותו מן השמים לעשות מצוה אחרת ונותני לו על
 שתי המצות הפירות בעולם הזה והקין קיימת לו לעולם הבא. ואם עשה עבירה
 אחת הרי בא ליטמא ומוצא הוא פתחי לעשות עבירה אחרת והוא נענש על
 שתיהן כעין (תהלים ס"ט כ"ח) תנה עון על עונם ואומר (ישעיה ו' י') השמן
 לב העם הזה וכו' ואומר (שמות ו' י"ג) ויחוק ה' את לב פרעה ויש מפרשי (כ"ח)
 ששכר מצוה מצוה כלומר שכר המצוה היא המצוה עצמה שעשה מה יבקש
 בעולם הזה שכן יותר ממה שנכתב עליו שעושה לאור באור פני מלך חיים
 לעולם הבא, וכן יחסרש ששכר עבירה עבירה ואין עונש גדול יותר ממה שנכתב
 עליו שעשה עבירה, והיה ראוי לומר ועונש עבירה עבירה אלא לפי ששכירות
 משתלמת לבסוף כנה כל דבר המשתלם לבסוף הן עונש הן שכר בלשון
 שכר (כ"ט):

ג הוא היה אומר אל תהי בו לכל אדם כי אם הוא היום נבזה שמא
 למחר יהיה לו שעה ויעלה לגדולה וישיב לך כפעלך ושלמה אפר
 (משלי י"א י"ב) בו לרעדו חסר לב שאינו מעלה בלבו שנלגל הוא שחזור
 בעולם, ואל תהי מפליג לכל דבר, שלא מפליג ותאמר רחוק הדבר הזה לבא
 שאין לך דבר שאין לו מקום ואתה צריך להזהר ממנו וכן שלמה אמר (משלי
 י"ג י"ג) בו לדבר יחבר לו:

ד ר' לויטס איש יבנה אומר וכו' הדעה הבינונית שבכל הדעות היא
 הדעה הטובה (ל') אבל בין הגאווה והשפלות אין לעמוד
 במדה הבינונית שהוא הקו האמצעי אלא בקצה האחרון (ל"א) של השפלות
 לפי שמדת הגאווה רעה למאוד שבעליה כאלו כופר בעקר (ל"ב) שני (דברים
 ח' י"ד) ורם לבבך ושכחת את ד' אלקיך ואומר (תהלים ק"א ה') נבה עינים
 ורחב לבב אותו לא אוכל, אותו כתיב אמר הקב"ה אין אני יכולי לעמר
 בעולם

פרקי פרק רביעי אבות למ

ה רבי יוחנן בן ברוקה אומר, כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו כנלוי אחר שזוג ואחר מויד בחלול השם :

בעולם אחר (ל"ג). אבל במי שהוא עניו כתיב (ישעיה נ"ו ט"ז) מרום וקדוש אשכון ואת דכה ושפל רוח שהקב"ה מדורו ושכינתו עמו, לכך הזהיר בן עזאי (ל"ד) מאוד מאוד הוי שפיל רוח ואעפ"י שאמרו (ל"ה) בשמחת דלית ביה פ"י דלית ביה כלל מהנאות הא דרי לויטס אחיא כמ"ד בשמחת דאית ביה (ל"ו) שום דבר ממנה ומרגלא בפומיה דמד בריה דרבינא ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל חהיה (ל"ז) ואברהם אבינו ע"ה אמר (בראשית ח"י כ"ז) ואנכי עפר ואפר, ומשה רבנו ע"ה אמר (שמות ט"ז ו) ונחנו מה ודוד המלך ע"ה אמר (תהלים כ"ב) ואנכי תולעת דרך ואיש ובמסכת דרך ארץ (ל"ח) יהיה כאסקופה שהכל דשין בה שאם נסתר כל הבית במקומה עומדת ע"כ :

ה ר' יוחנן בן ברוקה אומר כל המחלל שם שמים בסתר פ"י מי שעושה עבירה בסתר שאם היה עושה אותה כנלוי היה

חלול השם, נפרעין ממנו כנלוי על דרך (משלי כ"י כ"ו) חכסה שנאה כמשאון חנלה רעהו בקהל, אחר שזוג ואחר מויד בחלול השם, לא שיוה ענש בשזוג לעונש המויד שאם כן לקחה מרת הדין, אלא ששום מויד ושזוג לענין שנפרעין ממנו כנלוי אבל לעולם מויד כרינו ושזוג כרינו, ויש ענש על השזוג לפי שלא נזהר מתחלה וכל ישראל מצוין על קדוש השם (ט"ל) שני (ויקרא כ"ב ל"ב) ונקרשתי בחוך בני ישראל וסוזהרתי, שלא לחללו (מ"ז) שני (ישע) ולא תחללו את שם קדשי ובכל המצות כולם יעבור אדם ולא יהרג (מ"א) שני (שם י"ח ה') וחי בהם חוץ מעו' ונלוי עריות ושפיכות דמים שיהרג ואל יעבור (מ"ב) ואם בפני עשרה מישראל נהרג על אחת משלש עבירות אלו ולא עבר דרי זה קדש את השם ברבים (מ"ג) ואם עבר ולא נהרג דרי זה חלל את השם ברבים (מ"ד) ובשאר מצות שאמרנו יעבור ולא יהרג [אך] אם כונת הגוי להעבירו בהם על הדת או שהיה בשעת השמר יהרג ואל יעבור ואפ"י אערקתא דמסענא נמי בשעת השמר יהרג ואל יעבור (מ"ה) ואם לא עשה כן הרי זה חלל את השם ברבים אם הוא בפני עשרה מישראל ויש דברים שאינם אצל עמי הארץ חלול השם והם חלול השם אצל ח"ה כמו שאמרו במסכת חולין (מ"ז) ה"כ דמי חלול השם אמר רבה כנון אנא דשקילנא בשרא מסכחא ולא יהיבנא דמי לאלתר, ורי יוחנן אמר כנון אנא דמסנינא ארבע אמות כלא תורה וכלא חסידין ורב אשי אמר

כנון

אבות

פרק רביעי

פרקי

ו רבי ישמעאל בנו אומר, הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות :

ז רבי צדוק אומר, אל חפוש מן הצבור ואל תעש עצמך כעורכי הדין ואל תעשה עטרה להתגדל בה ולא קרדום לחפר בה, וכך היה הלל אומר וראשחמש בתנא חלף, הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם :

כגון דאמרי אינשי שרי ליה מריה לפלוניא, רב דימי אמר כגון שחבירין בושים משמועתו, וכן כל ח"ח המרבה סעודתו בכל מקום הרי זה חלל את השם (מ"ו) :

ו ר' ישמעאל אומר הלמד על מנת ללמד, אינו מדבר בלמד על מנת ללמד ודא לעשות שזה נוח לו שלא ללמד אלא מדבר במי שהוא למד על מנת ללמד וכל מה שימצא דרך תלמודו מאסור והתר לפי ששמו ישמרנו אבל אינו מורה להעמיק על עומקן של מעשים, והלמד על מנת לעשות, שמחפש עומקן של דברים לדעת לעשות במעשים על בורין מספיקין בידו ללמוד וללמד ולעשות לא נרים זה המפרש לשמור (מ"ח) ורש"י ז"ל הלמד על מנת ללמד אין מספיקין בידו ללמוד וללמד והלמד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד ולעשות ומפרש הלמד על מנת ללמד להנאתו ולכבודו ולפיכך אין מספיקין בידו ללמוד וללמד :

ז ר' צדוק אומר אל תעשם (מ"ט) להתגדל בהם, פ"י שלא ילמדו כדי שישתחרר על הבריות וכן בספרי תניא (נ"י) שמא תאמר הריני למד תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא ר' בשביל שאקרא דיין ת"ל לאהבה את ד' (דברים י"ט ט) עשה דברי' לשמן וסוף השכר לבא, ולא קרדום לחתוך בהם ובמשנה ירושלמית (נ"א) לאכזר מהם אינו מדבר בשכר מלמד תינוקות דשכר מלמדי תינוקות מותר (נ"ב) אלא בשכר למד קאמר שלא יטול שכר הרב מהתלמיד כדי ללמדו פ"ק אחד או משנה אחת, וכך היה הלל אומר (נ"ג) וראשחמש בתנא פ"י בכתרה של תורה חלף חלף לו מן העולם הזה, הא כל הנאות [הנהנה צ"ל] מדברי תורה נוטל חייו מן העולם, וכמו שפירשתי אם נוטל שכר הלמוד, אבל מה שנטלו הנאונים מרביצי תורה כרבים מהקהלות או מהיחידים מימות קדמונים כדי שירבו ישיבה בתורה יש להם על מה שיסמכו (נ"ד) שהרי התרומות והמעשרות היו נותנים לכהני' וללוים לקיים בהם מקרא שכתוב

פרקי פרק רביעי אבות מ

שכתוב (דברים ל"ג י') יורו משפטיך ליעקב ותורחך לישראל וכן בחוקיה הוא אומר (ד"ה ב' ל"א ד') ויאמר לעם דיושבי ירושלם דחת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורה ה' ובפרק חלק (נ"ה) נרס"י כל מי שאינו מהנה מנכסיו לת"ח אינו רואה סימן ברכה לעולם ובכתובות (נ"י) נרס"י כל המהנה מנכסיו לת"ח כאלו נדבק בשכינה ובמסכת ברכות (נ"ז) כל הגביאים לא נתנבאו אלא למשיא בחו לת"ח ולעושה פרקמטיא לת"ח ולמהנה ת"ח מנכסיו אבל ת"ח עצמן עין לא ראתה אלקים וזולתך ונ"י ואמרו (נ"ח) (משלי ג' י"ח) עין חיים למחויקי' בה ללומדיה לא נאמר אלא למחויקים בה למחויקים ידי לומדיה ואמרו (משלי ג' ט"ז) כבר את ה' מהונך את לרבות ת"ח ואומר (בראשית מ"ז כ"ב) רק אדמת הכהנים לא קנה ומה אלו כומרי ע"ז שאין בהם ממש מכרו המצרים עצמן מפני הרעב ולא רצו לנגוע באדמתן, ת"ח שמוירן הוראות בישראל לא כ"ש ואמרו (נ"ט) שני דיני נזרות היו בירושלם והיו נוטלי' שכרן מן הלשכה וכן זבולין ויששכר ושמעון ועזריה היו אחים האחר היה עוסק בתורה והשני בסרקמטיא ובא ונתן לתוך פיו של עוסק בתורה (ס') והיתה נקראת על שם המחויק בה יותר מעל שם הלומדה הא למדת שלא נאמר אלא שכר למוד בלבד כמו שפירשתי מ"מ אם ת"ח יש לו לחם חקו לו ולאנשי ביתו ולתלמידיו כמעט שמחלף שם שמ"ס אם נוטל שכר שנמצא נוטל שכר לבקש המותרות ואין מחייבי' אותו למכור ביתו וכלי תשמישו דאם עני עם הארץ אין מחייבי' אותו למכרם כדאיתא בפרק מציאת האשה (ס"א) ק"ו לת"ח. ועוד דינים אחרים יש בת"ח שאפי' יהיה עשיר מופלג פטרוהו התורה מכל מיני מסים ותשחוריות וארנוניות ובנין החומות (ס"ב) וכיוצא בהם בין קצובים בין שאינם קצובים וכל מי שתובעו באחד מכל אלו עובר על תורה נביאים וכתובים כמפורש בבבא בתרא (ס"ג) ויש לתפוש השוק לת"ח כדי שימכרו סחורתם בתחלה (ס"ד) ויש לבני עירם לעשות להם מלאכתם ולהתעסק בסחורתם (ס"ה) כיון שבעשותם זה מניח' תפציהם ועוסקים בחפצי שמ"ס ואמר לי החבר ר' אברהם בן שושן נר"ו (ס"ו) הרי הכתוב אומר כשבעות הארון יהיו הכדים לא יסורו ממנו והלא הדברים ק"ו ומה הכדים שנושאים בהם הארון ששם התורה אמרה תורה לא יסורו ממנו המחויקי' ידי לומדי התורה לא כ"ש שזוכים ויושבי' במחיצתן ושמעתי דבת רבים מנורת סביב שאומרי' ולמה נאמין לחכמי' באלה הדברים והלא נינעין בעדותן הם והתרחק מהזעזע' לפי דרכו, ותשובתן בצדן וכי החכמים לעצמן בלבד או לבניהם הם אומרים אלה הדברים והלא לכל מבקש ד' הם אומרים אותם ואם לא תאמין בהם היה אחה מבקש ה' והאמן בעצמך ועוד

פרקי פרק רביעי אבות

ח רבי יוסי אומר, כל המכבד את התורה נופי מכבד על הבריות וכל המחלל את התורה נופו מחלל על הבריות :

ט רבי ישמעאל בנו אומר, החושך עצמו מן הדין סורק ממנו איבה ונול ושבעת שוא, והנפס לבו בהוראה שומה רשע ונס רוח :

ועוד שהתורה אינה ירושה וכל ישראל שוים בה, והלא אמרו הוזהרו בעמי הארץ שמהם תצא תורה (פ"ו) ואם היום זה ת"ח וזה עם הארץ שמה למחר יהיה הדבר בהפך בכניהם אשר ילדו ואמרו (פ"ח) נ' כתרים הם כתר כהונה וזה בה אהרן, כתר מלכות וזה בה דוד, כתר תורה מונח ועומד כל הרוצה לישול יבא וישול, ואמרו (פ"ט) שנחנה תורה במדבר מה המדבר הפקר אף התורה הפקר כל הרוצה ליכות בה בא וזוכה א"כ דבריהם אלו לזרו כל ישראל על התורה ותועלת חקנתם כללית לכל ישראל, ולא פרטית.

ח ר' יוסי אומר כל המכבד את התורה, פ"י מכבדה שלא יניח אותה על גבי קרקע ולא ישב על כסא וספסל שס"ח או כתבי הקודש מונחים שם, ושיעמד מפניה (ע) ויכבד את לומדיה ויעמד מפניהם כרא"ת בקדושי" (ע"א) שהרי לא הכריעו חכמים איותו מהם עדיף תורה או כבוד לומדיה, שהרי אמרו במסכת קדושין (ע"ב) שעומדין מפני ס"ת מקי"ו מפני לומדיה עומדים מפניה לא כ"ש, דמשמע דכבודה עדיף ואמרו במסכת מכות (ע"ג) כמה מפשאי הני נברי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי צורבא מררבנן ומקמי נכרא רבה דמשמע דכבוד לומדיה עדיף הרי שלא הכריעו ברבר ובעלי החוספות ז"ל (ע"ד) תירצו דלעולם כבודה עדיף ומה שאמרו במסכת מכות כמה מפשאי הני נברי וכו' לפי שס"ת אין אנו יודעין שעומדים מפניו אלא מקי"ו מלומדיה הכתוב בהם בפירוש מפני שיבה תקום ומתרגמינן (ע"ה) מן קדם דסבר באוריתא תקום, וראיתי כמה חסידים עושים הדור לחומשים, ובכלל מכבד את התורה הוא שלא ידמד תורה לתלמיד שאינו הנזן ולהורות שכל אמריה אמרי נועם וכמו שנא' (דברים ל"ב מ"ו) כי לא דבר רק הוא מכם, ודרשו רז"ל (ע"י) כי לא דבר רק הוא ואם רק הוא מכם הוא וכל מי שאינו עושה כן הרי הוא כמנלה פנים בתורה שלא כהלכה אלא לעולם יתלה החסידון בדעתו ולא בחורה, נופו מכובד על הבריות שהקב"ה יכבדהו ומטה לו חסד בעיני הבריות שיכבדוהו וינשאורו איש איש ממקומו, וכל המחלל את התורה וכו', מפירושא דרישא מתפרשת הסיפא.

ט ר' ישמעאל בנו אומר החושך עצמו מן הדין, כשמונע עצמו מלדון

פרקי פרק רביעי אבות מא

י. הוא היה אומר, אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד ואל תאמר קבלו דעתי שהן רשאים ולא אתה :
יא רבי יונתן אומר, כל המקיים את התורה מעני סופו לקימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעני :

מלדון פורק ממנו איבה שהיוצא מכ"ד חייב שונא את הדיין, ונולד שמא מחייב תשלומין למי שאינו חייב, ושבועת שוא. שמא מחייבו שבועה שלא כדון ונמצא מכשילו בשבועת שוא, ואעפ"י שאמרו (ע"ז) ועצומים כל היגויה זה תלמיד ש[לא] (ע"ג) הגיע להוראה ואינו מורה מתפרשת המשנה בשיש דיינים אחרים בעיר וכדאמרי' (ע"ה) רישך בקריי ורישך דרישך בחמיט', או טעם החושך עצמו מן הדין שאעפ"י שהוא דיין חושך עצמו מן הדין ועושה פשרה בין בעלי דינים, והגם לבו בהוראה שחושב שידוע להורות ולא ישעה והוא הפך החושך עצמו מן הדין, ונקרא שומה שמביא עצמו לדידי איבה ורשע שמביא עצמו לדידי נול, וגם רוח, שאינו חושש משבועת שוא [א] ורוחו שני (תהלים י' ד') רשע כנובה אסו כל ידרוש אין אלקים כל מזימותיו ועליו נאמר (משלי ו' כ"ו) כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה וי"ט (ע"ט) החושך עצמו מן הדין על בעל דין עצמו שלא יביא עצמו לדין אלא יפרע מה שהוא חייב ויפירק ממנו איבה ונול ושבועת שוא, ויתפרש הגם לבו בהוראה שאומר לא אפרע מה שאני חייב לו שאפ"י יביאני בדין אני אנצחנו שאני יודע דרכי ההוראה העושה כן נקרא שומה רשע וגם רוח.

י. הוא היה אומר אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד זה הקב"ה שני (איוב כ"ג י"ג) והוא באחד ומי ישיבנו ד"א (ס) זה יחיד מומחה שאעפ"י שהוא יחיד מומחה לא ידין יחידי שיראה לעולם שהוא מומחה אלא ישלים בית דינו עמו וידין, ואל תאמר קבלו דעתי, שלא תאמר לאותם שהשלמת עמך קבלו דעתי שהרי אני מומחה ולא צירפתי אתכם עמי אלא לשנים משורת הדין שכיון שנצטרפו עמך לבית דין הם רשאים לקבל דעתך אם ירצו, ולא אתה, אין רשאי אתה להכריחם לכך :

יא ר' יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני אעפ"י שאין לו מה יאכל אינו מאבד כל זמנו לשרות אחר פרישתו ועוסק בתורה סופו לקיימה מעושר שיתן לו השי"ת עושר ונכסים ויתקיים בו (קהלת ו' י"ב) כי

פרקי רביעי אבות

י' רבי מאיר אומר, הוה ממעט בעסק ועסק בתורה והוה שפל רוח בפני כל אדם ואם כמלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה לחן לך :

כי בצל החכמה בצל הכסף, וכל המבטל את התורה מעושר פי' מי שיש לו מרוב עושר שעות פנויות ללמוד תורה ואינו לומד סופו לבטלה מעוני שיחזר אחר פרנסתו ולא ימצא :

י' ר' מאיר אומר וכו', ר' מאיר היה קטן בשנים כשסמכו ר' עקיבא ואמרו עליו גלוי וידוע שלא היה בדורו של ר' מאיר כמותו ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו מפני שלא ירדו חבריו לסוף דעתו שהיה אומר על טמא טהור ומראה לו פנים ועל טהור טמא ומראה לו פנים ור' מיישא היה שמו וקראוהו ר' מאיר שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה כראיתא בס"ק דעירובין (פ"א), הוי ממעט בעסק ועסק בתורה שתעשה מלאכתך עראי ותורתך קבע, והוי שפל רוח בפני כל האדם. אל תאמר כיון שנכתתי בכתר תורה אתנאה על הבריות אלא [כי] הוי שפל רוח בפני כל האדם אפי' בפני הפחותים ממך כל זה להתרחק מן הגאווה ומי שהוא עולה לגדולה חייב להשפיל עצמו יותר משאר בני אדם כדכתיב (קהל' י' ד') אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנת, ובשעה שסמך משה ידיו על יהושע (פ"ב) נקרא והשע באותו מעמד שני (דברים ל"ב מ"ד) הוא והושע בן נון להודיע שבשעת הגדולה יש לה להיות העניה וכן בומן הבית המלך בשעה שמתחיל לשחות בתפלה שוב אינו זוקף ראשו עד שיסיים כל התפלה וכהן גדול שוחה בכל ברכה וברכה ושאר בני אדם באבות תחלה וסוף (פ"ג) הא למדת שהגדול במדרגה יש לו להשפיל עצמו יותר משאר בני אדם, וכן מרדכי קורם שעלה לגדולה היה נמנה חמישי לסנהדרין, ולאחר שעלה לגדולה מנה את עצמו ששי לסנהדרין, דרך ענוה (פ"ד) אם כמלת מרבירי תורה יש לך בטלים הרבה כנגדך שיש כמה דברים שיבאו לידך שחתכמל בהם עול מלכות ועול דרך ארץ, ד"א בטלים אלו הרשעים שיחבטלו מעסקם ויבאו להחרידך על דרך (ישעיה י' ה') הוי אשור שבט אפי', דיא בטלים אלו בטול הטובות שהיו מוומנים לך בזכות התורה אם היית עוסק בה ולכך אמר בטלים ולא אמר מבטלים ועל דרך מה שאמרת בסופו ואם עמלת בתורה יש שכר הרבה ליתן לך (פ"ה) ופי' רבינו יונה ז"ל (פ"ו) מחסדי השם שמעניש ע"י שלוחים להקל מעלינו ונותן השכר על ידו להרבות השכר

פרקי פרקי רביעית אבות מב

יג רבי אליעזר בן יעקב אומר, העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד והעובר עברה אחת קונה לו קטנור אחד, תשובה ומעשים טובים כתרסין בסני הפורענות :

יד רבי יוחנן הסנדלר אומר, כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים :

נו רבי אליעזר בן שמעון אומר, יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבריך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים :

השכר עליו, וכן פירשתי (פ"ו) נעימות בימין נצח (תהלים פ"ו י"א) שהמזכות והנעימות הם מימיו של הקב"ה :

יג ר' אליעזר בן יעקב אומר וכו' פרקליט הוא מליץ טוב וקטנור הפכו והעושה מצוה אחת קונה לו מליץ טוב לפני הקב"ה זעל דבר זה אנו אומרים בתפלותינו ויעמד מליץ לצדקנו הוא יניד ישרנו (פ"ח) ואומר (ישעיה נ"ח ח') והלך לפניך צדקך והעובר עברה אחת קונה לו קטנור אחד לחיבו בדין, תשובה ומעשים טובים כתרסין בסני הפורענות והקדים תשובה למעשים טובים שבמקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים נמורים יכולים לעמוד (פ"ט) :

יד ר' יוחנן הסנדלר אומר כל כנסיה שהיא לשם שמים ובמשנה ירושלמית (צ) כל כנסיה שהיא לשם מצוה זו היא כניסת אנשי כנסת הגדולה ושאינה לשם מצוה אלו דור הפלגה שאלו כניסתם היתה למחלוקת ואלו כניסתם היתה לחורה ולמעשים טובים :

נו ר' אליעזר בן שמעון אומר יהי כבוד תלמידך חביב עליך ככבוד חבריך כמו שאתה מדרק ככבוד חבריך מדרק ככבוד תלמידך אבל זה בדין וזה בדין ויש גורסין (צ"א) חביב עליך כשלך והנה משה אמר ליהושע (שמות י"ז ט') בחר לנו אנשים שהשווה לעצמו, וכבוד חבריך כמורא רבך, והנה אהרן אעפ"י שהיה חבר למשה אמר לו (במדבר י"ב י"א) בי אדני ומורא רבך כמורא שמים בתלמיד ובחבר אמר לשון כבוד אבל לא לשון מורא, אבל ברב אמר מורא ובכלל המורא הוא הכבוד והשווה למורא השם כאמרם (דברים ו' י"ג) את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח (צ"ב) ואמר בעל האזהרות (צ"ג) באזהרותיו בדרך צחות ותלמיד חכמים שלא לבנות מאת ה' היתה זאת ואמרו רז"ל (צ"ד) כל החולק על רבו כאלו חולק על השכינה שנאמר (במדבר כ"ו ט') בהצוחם על ה' וכל העושה מריבה עם רבו, כמריב עם השכינה

פרקי פרק רביעי אבות

נח רבי יהודה אומר, הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה ודון
 יז רבי שמעון אומר, שלשה כהנים הן כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות
 וכתר שם טוב עולה על נביהן:

השכינה שנאמר (שם כ"א י"ג) המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה'
 וכד הכועס על רבו ככועס על השכינה שני (שמות מ"ז ה') לא עלינו תלונותיכם
 כי על ה' וכל המהרהר אחר רבו כמהרהר אחר השכינה שני (במדבר כ"א ה')
 וידבר העם באלקים ובמשה ובכבוד רבו עדיף מכבוד אביו שאביו מביאו לעולם
 הזה ורבו מביאו לעולם הבא (צ"ה) ואומר (בראשית י"ב ה') ואת הנפש אשר
 עשו בחרן ותרגם אנקלוס וית נפשחא דשעבידו לאוריחא בחרן והנה בן מיסב
 אצל אביו כלילי רספת ואינו מיסב אצל רבו (צ"ו) דמרא רבך כמורא שמים
 ודני כבוד ומורא מפורשי' במסכת קדושין (צ"ז):

נח ר' יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד, לחזור מה שלמדת מדי יום
 ביום כדי שלא תשכח דבר ממה שלמדת, ששגגת תלמוד
 עולה ודון שנענשין עד השיגג כמויר שלא שגג אלא לפי שהנה [אפשר שצ"ל
 שהיה] ולא חור על הדברים להוציאן לאורן ולעמקן וכן דוד הוא אומר
 (תהלים קי"ט כ"א) גדרת זדים ארורים השונים ממצותיך הם שונים וקראם ודים
 ואמרו רז"ל (צ"ח) בכל הכפרות כחוב סליחה חוץ מכהן משיח ששגגת תלמוד
 עולה ודון, ובבא מציעא (צ"ט) והגד דעמי ששעם אלו ת"ח ששגגות נעשות
 להם כדונות ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שדונות נעשות להם כשגגות:
 יז ר' שמעון אומר כתר תורה כל הרוצה לזכות בה יבא ויוכה שני
 (דברים ל"ג ד') מורשה קהלת יעקב ונאמר (שמות כ"ה י"א)

בארון ועשית עליו זר זהב סביב רמו (ק) לכתר תורה, כתר כהונה זכה בו
 אהרן שני (במדבר כ"ה י"ב) והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונה עולם ונאמר
 במזבח הזהב (שמות ל"ג ז') ועשית לו זר זהב סביב רמו לכתר כהונה שע"י
 חשמיש המזבח וכו' במתנותיהם, כתר מלכות, זכה בו דוד שני (דנ"ב ב' י"ג ה')
 הלא לכם דרעת כי ה' אלקי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו
 ולבניו ברית מלח ונאמר בשלחן (שמות כ"ה כ"ד) ועשית לו זר זהב סביב,
 רמו לכתר מלכות שהשלחן כנגד העושר שנחת שלחנם של מלכים מלא דשן
 (ק"א) וכזר מזבח ושלחן נאמר ועשית לו ובאהרן [צ"ל אהרן] קאמר (שמות
 כ"ה י"ב) ועשית עליו שכתר תורה גדול מכתר כהונה וכן הוא אומר (משלי ח'
 מ"ו) בי מלכים ימלוכו בי שרים ישורו ובאהרן הוא אומר (מלאכי ב' ז') כי
 שפתי

פרקי פרק רביעי אבות מג

יח רבי נהוראי אומר, הוה נולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבוא אחריו שחבריו יקיימוהו בידך ואל בינתך אל תשען :

יע רבי ינאי אומר, אין בידנו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים :

כ רבי מתיא בן חרש אומר, הוה מקדים בשלום כל אדם והוה זנב לאריות ואל תהי ראש לשעלים :

שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא, בזכות התורה זכה לכהונה, ובדוד הוא אומר (תהלים קי"ט נ"ו) זאת היתה לי כי פקודיך נציתי בזכות התורה זכה למלוכה. וכתר שם טוב עולה על גביהן כלם צריכי' לו ואם אין לו כתר שם טוב כולם בורחי' ממנו וכן שלמה אומר (קהלת ז' א') טוב שם משמן טוב :

יח ר' נהוראי אומר וכו' בס"ק דערובין (ק"ב) אומר שר' נהוראי הוא ר' אלעזר בן ערך ונקרא שמו ר' נהוראי שהיה מנהיג עיני התלמידים (ק"ג) בהלכה. הו' נולה למקום תורה ללמוד עמהם ואל תאמר היא תבא אחריו הרי הכתיב אומר (משלי ב' ד') אם תבקשנה כנסף אחת צריך לחזור אחריה, שחביריך יקיימוהו בידך כדאמרי' (משלי י"ז) ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו, ואל בינתך אל תשען, לומר די שאבין מתוך הספרים שהרי אמרו (ק"ד) מפי סופרים ולא מפי ספרים שמפי ספרים לא תבין אלא מה שאתה מוצא בתוכם אבל מפי סופרים יביינך מה שקבלו מרבם ומה שהוסיפו הם מדעתם ומה שהבינו מתוך הספרים ומה שהנהינו עצמם במדות טובות ודעות ישרות הרי שאתה יתר מלהבין מפי סופרים דבר :

יע ר' ינאי אומר אין בידנו וכו' פ"י אין בידנו כח לדעת מדוע דרך רשעים צלחה שהם שלווים ושקטים ומדוע הצדיקי' מתסירים. אבל באבות דר' נתן גרים (ק"ה) ר' ינאי אומר לשלות הרשעים לא נכנסו עד דיסוריהם של צדיקים לא הגענו אין בידנו לא משלות הרשעים ולא מיסורי הצדיקים ולפי זה יהיה הפירוש אנו אין בידנו משלות הרשעים עד שנתיאש מלעשות תשובה ולא מיסורי הצדיקים עד שלא נוסף לעשות מצות אלא אנו חושבים עצמנו שקולים כאלו מחצה זכאים ומחצה חייבים ונשתדל להכריע עצמנו לכף זכות :

כ ר' מתיא בן חרש אומר הו' מקדים שלום לכל אדם כמו שאמר ר' יוחנן מעולם לא הקדימני אדם ליתן לי שלום (ק"ו) ואמר ר' אבהו

אבות

פרק רביעי

פרקי

כל **רבי** יעקב אומר, העולם הזה דומה לפרודור בפני העולם הבא התקן עצמך בפרודור כדי שתכנס לשרקלין:

כז **הוא** היה אומר, יפה שעה אחת בחשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא ויפה שעה אחת של קרת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה:

אברהם ז"ל בן חסדאי (ק"י) דרך צחות היה מקדים שלום לכל אדם לפי שהשבח יתר על ההוצאה וביאר הענין שדרך המקדים שלום לומר לבא כנגדו שלום עליך רבי והאחר אימר לו שלום עליך ר' ומורי או עליך שלום וברכה טובה הרי שהשבח יתר על ההוצאה שאומר דך יותר ממה שאמרת לו, ודוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים צא ולמד מי שהיה ראש לסנהדרי קטנה עושין אותו ספלה לסנהדרי גדולה כדי להוסיף לו גדולה יתרה שיותר טוב שיהיה תלמיד לגדול ממנו בחכמה ותתיבה חכמתו ממה שיהיה רב לפחות ממנו בחכמה ותסחת חכמתו. וי"מ אריות אלו ח"ח וכדאמרינן (ק"ח) ארי שבחבורה (ק"ט) ארי עלה מבבל, ושועלים אלו עמי הארץ כמו שדרשו (ק"י) בשועלים קטנים וכו' ושמעתי שהאריה משים זנבו לעולם על ראשו ובעלי הציור כך מציירים אותו ככוחלים ובשבבאות על כן היו זנב לאריות שיכבדון וישימוך על ראשם, והשועל דרכו להשים ראשו בין שוליו על כן אל תהי ראש לשועלים שלא יכוך ושמעתי מפי החכם ר' אברהם ז"ל בן אלברצלוני (ק"א) הולך את חכמים יחכם (משלי י"ג כ"ז) זה ההולך בעקבות החכמים שהוא זנב להם יחכם ועל דרך היו זנב לאריות ורועה כסילים ירוע (שם) מפרש מלשון ומשה היה רועה כלומר ומי שהוא ראש ורועה לכסילים ירוע וישבר מגורת תרועם בשבת ברזל (תהלים כ"ט) ולכן אל תהי ראש לשועלים:

כל **ר' יעקב** אומר העולם הזה דומה לפרוסדור, פרוסדור הוא בית שער וכן פ"י בערוך (ק"ב) פרוסדור אצטאון בנויה והעולם הזה דומה לבית שער בפני העולם הבא שהעולם הזה הוא מעבר ונשר לעולם הבא שהיא הדירה הקיימת, התקן עצמך בפרודור כדי שתכנס לשרקלין, שרקלין הוא הארמון מבסנים, וענין המאמר שהעולם הזה עולם המעשה והעולם הבא עולם הגמול וכבר המשיכו (ק"ג) העולם הזה לערב שבת והעולם הבא לשבת ואמרו מי ששחר בערב שבת יאכל בשבת:

כז **הוא** היה אומר יפה שעה אחת בחשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל

פרקי פרק רביעי אבות מד

כג רבי שמעון בן אלעזר אומר, אל תרצה את חברך בשעת כעסו ואל תנחמהו בשעה שמתו מטל לפניו ואל תשאל לו בשעת נדרו ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו:

מכל חיי העולם הבא לפי שהעולם הזה עולם המעשה והעולם הבא אין בו מעשה לפיכך יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי עולם הבא שהרי בעולם הזה יכול לעשות מצות השי"ת אבל לעולם הבא נעשה חפשי מן המצות וכן הכתיב ואמר (תהלים קט"ו י"ז) לא המתים יהללו יה וכו' ואנחנו נברך יה ואמרו (ק"ד) אשר אנכי מצוך היום לעשותם (דברים ז' י"א) ולמחר לעולם הבא ליטול שכרן, ואמרו במשלים (קט"ו) היום מעשה בלא חשבון ומחר חשבון בלא מעשה, ואומר הכתיב (תהלים פ"ח י"ב) היסופר בקבר חסרך וכו' והיו חסירי עולם מכקשים חיים כדי להוסיף מעשים טובים בעולם הזה מה שאין יכולין להוסיף בעולם הבא הרי יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי עולם הבא ובמשנה ירושלמית גורסת יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה כחיי העולם הבא וכו' והפ"י כיון שבשעה אחת בעולם הזה יכול לקנות חיי העולם הבא הרי שעה זו שווה כחיי העולם הבא ויש גורס"י לחיי העולם הבא והיא היא, ויפה שעה אחת של קירת רוח בעולם הבא מכל חיי עולם הזה, קירת רוח כמו נחת רוח כדאמרינן (קט"ו) נתקדרה דעתו וטעם המאמר שהנאות העולם הזה הנאות נופניות לא רוחניות והנאות העולם הבא הם הנאות רוחניות ונדולים הנאות הרוחניות מהנאות הנופניות והלא על העולם הבא נאמר (תהלים ל"א כ') מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכו' ואמרו (ק"ט) העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועשרותיהם בראשיהם והם נהנים מזיו השכינה:

כג ר' שמעון בן אלעזר אומר אל תרצה את חברך בשעת כעסו, ואל תנחמו בשעה שמתו מטל לפניו, שמתוך שהוא כהול על מתו מוסיף דאגה ועצב בנחמתו ויבעוט כלפי מעלה ולכך נהגו לנחמו משיסחם הגדול, וא"ל תשאל לו בשעת נדרו, בשעה שגדר אל תאמר לו שמא לא נדרת על דעת כך שאתה גורם לו בשאלתך לפרש כל הדעות בענין שלא תועיל לו הדרה, ורש"י ז"ל (ק"ח) פ"י אל תשאל לו בשעת נדרו להחיר הגדר לפי שאתה מצערו על מה שנדר ע"כ, וא"ל תשתדל לראותו בשעה קלקלתו, אם עשה כבר עבירה והוא מתבייש מעצמו או אירע לו דבר בושת וכלימה אל תראו בשעה זו שאתה

אבות

פרק רביעי

פרקי

כד שמואל הקמן אומר, בנסול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך.
 פן יראה יי ורע בעיניו והשיב מעליו אפו :

מוסיף בבושתו וכן עכריה (עכריה אי י"ג) אומר אל תבא בשער עמי ביום אידם אל תרא גם אתה ברעתי ביום אידו וכו' ובתנחומא (ק"ט) אמר ר' יוחנן מנין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו שני (שמות ל"ג י"ד) פני ילכו והגיחותי לך אמר לו הקב"ה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם, ואניח לך, ומנין שאין מנחמין אותו בשעת אבלו שהרי בשעה שנלו ישראל כתיב (ישעיה כ"ב י"ב) ויקרא ה' צבאות וכו' בקשו המלאכים לנחמו אמר להם אל תאיצו לנחמני, ואל תשאל לו בשעת נדרו מנין ממשה כשנשבע הקב"ה שלא יבנם לארץ אמר שעת שבועה היא לא אדבר עתה המתין עד כבוש ארץ סיחון ועון ואז התחיל להתחנן, ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו מנין מאדם הראשון כשאכל מן העץ עד שתפרו עלה תאנה ועשו להם חנורות ואחי"כ (בראשית ג' ה') וישמעו את קול ה' אלקים וכו' :

כד שמואל הקמן אומר וכו' נקרא שמואל הקמן שהיה מקטין עצמו ואמרו עליו כשמת אי חסיד אי עניו (ק"כ) ובתלמוד ירושלמי (קכ"א) מפרש שהיה קטן מעט משמואל הרמתי שכן אמרו ראוי היה שתשרה עליו שכינה כשמואל הרמתי אלא שלא היה דורו ראוי לכך, ונתנבא בשעת סטירתו בעשרה הרוגי מלכות, ואמר שני פסוקים מספר משלי (כ"ד, י"ז, י"ח) ואעפ"י שכבר אמרם שלמה המלך ע"ה מרגלא הוה בפומיה להזהיר בהם את העם וכהוה עובדא מאן בעי חיי מאן בעי חיי ואכניף כ"ע לנביא ואמר להן מי האיש החפץ חיים וכו' נצור לשונך מרע וכו' (קכ"ב) להרגיל בפיהם פסוקים אלו כדי שיהי נזכרים, ומעם הפסוקים בנסול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פ"י השמחה גדולה מהגילה והנפילה גדולה מהכשלו (קכ"ג) על כן סמך השמחה לנפילה והגילה לכשלו פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו, כלומר שיישיב מעליו אפו וישיבנו על השמח לאדו וזו היתה האזהרה להמנע מהמדה הזו כדי שלא יושב עליו האף אבל לא משום והשיב מעליו אפו שאין מן הנכון להזהיר מעשות דבר שיישיב חרון אף השם מבני אדם, ויש שמוסיפין (קכ"ד) בדברי שמואל הקמן חרון אפו לא נאמר אלא אפו מלמד שמוחלין על כל עונותיו ואין חוססת זה במשנה ירושלמית ואם תאמר והלא הכתוב אומר (תהלים נ"א י"א) ישמח צדיק כי חזו נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע וי"ל שאפ"י בהיותו האויב רשע אין לשמוח ברעתו אלא מפני

פרקי רביעי אבות מה

כה **אלישע** בן אבויה אומר, הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כחובה על ניר חדש והלומד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על ניר מחוק: כו **רבי יוסי** בר יהודה איש כפר הבבלי אומר, הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מנתו והלומד מן הוקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן: כז **רבי מאיר** אומר, אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו יש קנקן חדש מלא ישן וישן שאפילו חדש אין בו:

יראת השם לבדו לא מפני ששונא אותו והשמח מפני שנאתו אותו עליו הכתוב אומר בנפול אייבך אל תשמה והשמח לכבוד השם עליו הכתוב אומר (שם) ישמח צדיק:

כה **אלישע** בן אבויה אומר וכו' דיו כתובה על ניר חדש אינו נמחק כן הלמד תורה בידותיו לא תשכח מלבו ודיו כתובה על ניר ישן נמחק כן הלמד תורה בזקנותו כמעט קט שוכח ואמר במשלים (קכ"ה) שהלמוד בילדות כמפתח על האבן והלמוד בזקנה ככותב על החול ואמר ו"ל (קכ"ו) הלמד תורה בילדותו דומה לאשה שלשה בחמין, ד"א לנותן בקנקן ופות כל זמן ששוהה בו משיב, ד"א לענלה שכובש אותה כשהיא קטנה, והלומד תורה בזקנותו דומה לאשה שלשה בצונן, ד"א לזקן שנשא בתולה שהיא אינה רגנית עליו והוא אינו הגון עליה, ד"א לנותן יין בקנקן שאינה ופות כל זמן ששוהה בו מבאיש, ד"א לפרה שכובש אותה כשהיא זקנה ועליו נאמר (הושע ר' ט"ו) כי כפרה סוררה סרר ישראל, ומכל מקום לא יאמר הזקן מה יועיל הלמוד ויתעצל מללמוד מפני שהוא זקן אלא אם לא למד בימי הנערות ילמד בימי הזקנה שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכין את לבו לאביו שבשמים:

כו ר' **יוסי** בר' יהודה אומר וכו' ענבים קהות הם ענבים שלא נתבשלו שהם עדיין בוסר, יין מנתו שעדיין לא נתבשל וכן הקטנים עדיין לא נתבשלה חכמתם בקרבם, אבל הוקנים דומים לענבים בשולות ויין ישן כענין שני (איוב י"ב י"ב) ביששים חכמה וארך ימים תבונה ודעת ר' יוסי בר' יהודה להזהיר שלא ללמוד מהקטנים אלא מהוקנים אבל דעת ר' הוא שאי' הלמוד תלוי בנער או בזקן וכמו שאני עתיד לפרש בסמך בס"ד:

כז **רבי** אומר אל תסתכל בקנקן בפרטאות להכמה (קכ"ו) נמצא ונקה לא ינקה אם תסיר מונקה ק"נ ישאר ואי' ד"א ואם תסיר

מינקה

אבות

פרק רביעי

פרקי

כח רבי אלעזר הקפר אומר, הקנאה ודתאווה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם :

כח **דוא** היה אומר, הילודים למות והמתים לחיות והחיים לדון ולדע ולהודיע ולהודע שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא הדין הוא העד הוא בעל דין הוא עתיד לדון ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקה שחד ודע שהכל לפי החשבון ואם יבטיחך יצרך שהשואל בית מנוס לך שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד לתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא :

מינקה קיג ישאר יויד היא אם כן אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו שם בן ארבע אותיות וזה מעם במיה שיש בו שם בן ארבע אותיות שעולים לחשבון מיה באור המשל שלא תסתכל ותאמר זה זקן אלמוד לפניו וזה קטן ולא אלמוד לפניו שיש קטן שהוא יותר חכם מוקן ואין הדבר תלוי אלא בחכמה שבקרבן אם גדול אם קטן וכן הלכה (קכ"ח) והלא אליהוא אומר (איוב ל"ב ז') אמרתי ימים ידברו ורוב שנים יוריעו חכמה אכן רוח היא באנוש שבתהלה היה דעתו כדעת ר' יוסי ב"ר יהודה ושוב חזר בו להורות כ"י ואמר אכן רוח היא באנוש וגשמת שדי תבינם :

כח ר' אלעזר הקפר אומר הקנאה, זקנאת איש מרעו ומוציאה את האדם מן העולם כד"א ורקב עצמות קנאה. ודבר זה בקנאת הדברים הנופניים אבל (קכ"ט) קנאת סופרים תרבה חכמה התאווה שהולך אחר תאוות לבו בדברים הנופניים ובתאוה כזו נאמר (משלי כ"א כ"ד) תאוות עצל תמיתנו, אבל יש תאוה שנאמר בה (שם י"ט כ"ב) תאוות אדם חסדו ואומר (שם י"א כ"ג) תאוות צדיקים אך טוב והיא התאוה בתשובה ובמעשים טובים, וכבוד שרורף אחר השררה שלא לשם שמים והיא מקברת את בעליה אבל אם דעתו בכבוד לכבוד התורה שיש בו עליו נאמר (שם ג' ל"ה) כבוד חכמים ינחלו ורחמנא לבא בעי, וכבר אמרו בברכות (ק"ל) חתן פסור מקיש בלילה הראשון עד, מוצאי שבת ואם רצה לקרות קיש בלילה הראשון קורא רשבעי אומר לא כל הרוצה ליטול את השם נוטל כיון שהוא לשם שמים :

כח **דוא** היה אומר הילודים למות כאמרו (תהלים פ"ט מ"ט) מי נבר יחיה ולא יראה מות וכיון שכן יש להם לשפשש במעשיהם, והמתים להחיות כאמרו (דניאל י"ב ב') ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה

פרקי פרק רביעי אבות מו

ואלה לחרפות ולדראון עולם וכיון שכן ישחדל שיהיה מאותם שהם להי עולם והחיים לידון שאחר תחיית המתים הוא יום הדין, לידע זה היודע מאתרים, ולהודע זה היודע מעצמו, וי"ט (ק"א) לידע אלו שהם בחיים, ולהודע אלו העתידים להוליד ולהודיע אלו העתידים לחיות בתחיית המתים, ושלוש כתות אלו יש בהם לרעת כי הקב"ה הוא ד' פ"י חזק ותקיף מצשון (יחזקאל י"ז י"ג) אלי הארץ, הוא היוצר הוא הבורא, תחלת המעשה וגמר המלאכה, הוא המבין שני (תהלים נ"ל ט"ו) המבין אל כל מעשיהם, הוא הדיין שמבין מעשיהם ודן אותם, הוא עד שני (ירמיה כ"ט כ"ג) היודע ועד נאם ה' שהכל גלוי וצפוי לפני, הוא בעל דין, שאם נוול אדם לחבירו הקב"ה הוא במקום הנולד לחבוע את דינו נמצאת אומר הוא בעל דין, והוא עתיד לרון לעתיד לבא, שאין לפניו עושה שני (דברים ל"ב ד') אל אמונה ואין עול ולא שכחה כאמרו וכל מעשיך בספר נכתבים, ולא משוא פנים ולא מקח שוחד, שני (דברים י' י"ז) אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד, וטעם משוא פנים שאפי' למשה ולאהרן לא נשא פנים במי מריבה, וטעם מקח שוחד שאינו מוציא שכר מצוה כנגד הפסד עבירה אלא משלם שכר טוב על המצוה ונפרע מן העבירה כראיתא בספרי (קל"ב) ואין מחליפי' לא זכות בחובה ולא חובה בזכות אלא נותנים שכר על המצות ועונשין על העבירות, שהכל שלו לפיכך לא יטה משפט זה מפני זה, ודע שהכל בא לפי חשבון שני (קהלת ז' כ"ז) אחת לאחת למצא חשבון פרוטה על פרוטה מצטרפת לחשבון גדול, ואל יבטיחך יצרך שיש בשאול בית מנוח לך שני (תהלים קל"ט ח') אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך שעל כרחך אתה נוצר וכי' אלו דברים טבעיים לא חצונים שלא אמר על כרחך אתה עושה מצוה או עבירה שרשות כל אדם נתונה בידו, הקב"ה ישים בלבנו אהבתו ויראתו לעשות רצונו אכ"י"ד :

נשלם פרק רביעי תל"ח.

הגהות ובאורים.

(ה) חגיגה י"ד ע"ב :

(ז) ט"ז :

(ג) סנהדרין י"ז ע"ב :

(ד) ע"ן מחזור וערי :

(ה) ט"ז :

(ו) המוסגר הוספתי :

(ז) דף י"ז ע"ב :

(ח) דף ג' ע"ב וס' גרים שמועין בן זומא זרישא :

(ט) ע"ן ט"ז כלל יחסי חכמים דף תנ"י ע"ב (ד' חז"ל שכת נחת) ח"ל :

חז"ל גדול מרז רבי גדול מרי רבן גדול מרזן שמו כמו שמועין הלדיק

שמועיה ואצטליון שנקראו בן מרז מועלתם כדרך הכזאים שאין מוכין אותן :

(י) ע"ן תוספתא סוף פיג דעדיות ח"ל מי שיש לו תלמידים ותלמידיו קוראין

אותו רבי נשתכחו תלמידיו קוראין אותו רבן נשתכחו אלו ואלו קוראין אותו

בשמו עכ"ל זה מתנגד לדברי השליה שהציחום לעיל וע"ן הליכות עולם שער

ראשון פ"ג :

(יא) והשליה כתב צמקים הכיל כל רב ומר מצבל וכל רבי ונא"י לפי שצא"י היו

צומכין לדין דיני קנסות וקורין אותו רבי דכתיב עד ר' יצח דבר שניהם

ואין אלהים אלא מומוחה ומוסמך עכ"ל וע"ן ערוך ערך אצ"י שהציח תשובה צע"ן

זה מהרז מר יעקב מר רב כיסים מוודינת קריואן לביה דינו של רבנו שריח

גאון ואחי הרב כ"י הכיל העירי עי רש"י מועד קטן כ"ה ע"ב והש"ס כתובו

מיג ע"ב ופירש"י ט"ז והר"ן מדרים כ"א ע"ב עי תוס' כתובות דף מ' ע"ב

ד"ה ר' זירא :

(יב) סנהדרין י"ז ע"ב :

(יג) הפרש צ"ן חכם לנזון הוא : חכם הוא מי שאסף וקבל חוקי החכמה ומומחה

זהם בכל המעשים והמונהגים שיש בהם שני דרכים טוב ורע ונזון הוא

המוצא דבר מתוך דבר ומוח"א מושכל ומושכל ע"י הקיסים ע"ן ס' הכרזל שכתב

צוה"ל עפ"י ציחורי הגאון מלבי"ם ז"ל :

- (ד) קוכה כ"ז ע"ז :
 טו) צראשית רצה פ' כ"ז :
 טז) עיין פירוש הראש"ע קהלת ז' ג' ע"פ טו"ז כעס ומשחוק :
 יו) כחוצות ס"ח ע"א :
 יח) שם וכדורים ו"א ע"א :
 יט) ע' פירוש של הרצ ז"ל עיין צמחא :
 כ) צמחא לא ונלאהי קמך לזה חלל צתהילים קי"ב :
 כא) כח"י קארלסרוהע עיין צמחא :
 כב) חצות פ"ב :
 כג) צרכות י"ט ע"ז ווי"ו כ"ט :
 כד) הרומיה צבית הצחירה :
 כה) זכות " ע"א :
 כו) ר"ע :
 כז) ע"ד שאמרו כיון שטעבר אדם עזירה ושנה זה הותרה לו :
 כח) ע' מדרש שמואל צסס החסיד ה' יוסף ו' שושן ז"ל :
 כט) עיין רצו יוכה :
 ל) כונתו ע"ד שכתב הרמב"ם זה' דעות פ"ב ה"ז כללו של דבר ילך צמדה
 הביטוכית שכלל דעה ודעה עד שיהיו כל דעותיו וכוונות צאמלעות עכ"ל :
 לא) וזה יקרו צענין זה דברי הרמב"ם הלכות דעות פ"ב ה"ג ח"ל : ויש דעות
 שאסור לו לאדם לנהוג בהן צביטוכית חלל יתרחק וכן הקלה האחד עד
 הקלה האחר והוא גובה הל"ב :
 לב) דברי חז"ל צקוטה דף ר' ע"ז :
 לג) שם דף ה' ע"א :
 לד) ל"ל רבי דוי"ש :
 לה) קוטה ה' ע"א :
 לו) שם :
 לז) צרכות דף י"ז ע"א :
 לח) ר"א זעטא פ"א :
 טל) רמב"ם ה' יקרי החורה פ"ה ה"א ומגדול ע"ז שם :
 מ) שם :
 מא) שם :
 מב) שם ה"ב :

ונג) שם ה"ד :

מד) שם :

מה) שם ה"צ :

מו) כ"ל ש"ל ביוצא פ"ו ע"א :

מז) פקחים מ"ט ע"א :

מח) כ"ל שכוונתו על פירוש פ"א ומחזור וטרי שכתב בזה"ל : ללמוד וללמוד ולא

יותר ע"כ. ומה יס רח"ה על מה שכתבתי ביוצא שפירוש מחזור וטרי

היה לפני רב המחבר ז"ל וש"אז מוננו :

מנו) פירש דברי תורה וכן ברקת ומחזור וטרי :

נ) ספרי פ' עקב :

נא) וכן גרים במחזור וטרי :

נב) נדרים ל"ז ע"א רב ורבי יוחנן ח"א שבר שמואל וח"א שבר פ"ק טעמים :

נג) אבות פ"א ונשכח י"ג :

נד) ע"ן פירוש הרע"ב פ"ד מ"ג ומה שחלק עליו הגאון חו"ס י"ט שם והציג

ג"כ דברי הרמ"א לה"ע ק"י קכ"ד וחוס' החדשים שם ל"ן על הראשית חכמה

שער קדושה שהתיר ג"כ קל"ח נשם הזהר וע"ע צונגן אבות להתעצ"ן שהרחיב

בזה הדבור בטעם מילים :

נה) דף ל"ב ע"א :

נו) דף ק"א ע"ב :

נז) דף ל"ד ע"ב :

נח) ע"ן ילקוט שונוכי ושל"י רוח החקל"ד :

נט) כתובות ק"ה ע"א :

ס) ריש זבחים :

סא) דף ס"ז ע"א :

סב) צע"ן ת"ח פטורין מן הנוסים וארמוניות ע"צ דף ח' ע"א ורמזים ה' ת"ח

פ"ו ה"י טור י"ד ק"י רמ"ג וח"מ ק"י קס"ג ד"מ וד"פ שם וש"ע י"ד ק"י

רמ"ג ק"ק ח' וח"מ ק"י קס"ג ק"ק ה' וש"ח הראש כלל ר' ק"י ח' ושל"ט גבורים

פ' מל"ח האשה דף ל"ד (ד' פרעסבורג) וש"ח תעצ"ן ח"ג ק"י קכ"ג וס' כתר

תורה להר"ר שמואל די אבילה בהקדמות הספר ובפנים דף פ' ובנוק"א :

סג) דף ח' ע"א :

סד) שם :

סה) ע"ן עוש"ע ח"מ ק"י קס"ג :

- (ק) עיין וזה שכתבתי אודותו בצנזר :
- (קז) דף ל"ו ע"א :
- (קח) אבות פ"ד מ"י י"ב ;
- (ס) לא ידעתי ונקוד מדרש זה והעירתי אחי הרב כ"י הכ"ל על המדרש רבה צמודר פ"א עיי"ש ונש"כ הידי ונשה שם :
- (ע) קדושין דף ל"ב ע"ב טור ונש"כ י"ד ק"י רפ"ב ק"ק צ' :
- ע"א) שם :
- עב) שם :
- עג) דף כ"ב ע"ב וקדושין ל"ג ע"ב :
- עד) תוספות הרי"ד קדושין דף ל"ב ע"ב ד"ה וליונה :
- עה) תרגום אונקלוס :
- (עו) ספרי פ' האזינו אכן נראה לי שהנוצר שאז הואמר ונדרש לקח טוב שלשנו ונש"כ כלשון הלקח טוב ובספרי נשוכה קלח ;
- עז) קטנה דף כ"ב ע"א :
- עח) שהגיע ל"ל :
- עט) שבת דף כ"ה ע"א :
- עפ) ריב"ז"ל הוצא צמודר שמואל :
- (פ) פירש"י :
- פא) דף י"ג ע"ב :
- פב) אפשר שכונת הרב ז"ל שושרע"ה כבר נשעת שלוח ונרגלים כשקרא להשע
בן נון יהושע ראה לך ענייית שבו וראה צדוק הקדש שיהיה מנחל ונקומו
וכוונעו שאז כבר קונך ידיו עלו וכונו שחרגס יונתן כד חמא ונשה עמוחנותיה
קרא ונשה להשע צר נון יהושע :
- פג) כדאמרינן בצרכות דף ל"ג ע"ב ועי' פירוש הרא"ה ז"ל ומה שליין אלאומי
הרה"ג ז"ל צפקודת הלויים ק"ק ע"ו :
- פד) מגילה נ"ז ע"ב :
- פה) עי' מדרש שמואל :
- פו) פ' אבות :
- פז) בפירוש תהלים עיין ונצח שלנו :
- פח) צדוק ספרדים צתפלת ערצית לזיס כפירים קליחה האנתחלת תמהנו
מנחתי עיין קדור רב עמרם באן ח"ב דף 39 :
- פט) צרכות דף ל"ד ע"ב :

ל) וכן הציג הרצ מלאכת שלמה שהעתיק כל המסמכים מהרצ ר' יוסף אשכנזי :
 לא) ובמחזור וטרי חיה' בנשכח ר' כהן ובמכילתי וליין מהר"ש הורוץ זל"ל אבות
 דר' כהן פ' כ"ז ובמכילתא פ' צטלח :

לב) פסחים כ"ב ע"ב וש"כ וי"ו ;

לג) ע' מנחם :

לד) סנהדרין דף ק"י ע"א :

לה) צ"ח דף ל"ג ע"א :

לו) פסחים דף ק"ח ע"א :

לז) ל"ח ע"א וע"ב :

לח) לא מלאתי זאת צ"ס ומדרשים אכן הרמב"ן ויקרא ד' צ' הציג מודעת עלמו
 ח"ל: ולא הזכיר צהנחא כהן הושיה וכפר עליו ונסלח לו כאשר הזכיר
 בשאר המעשים אולי לרוב מעלתו לא יחכפר ונסלח לו לגמרי עד שיתפלל ויתחנן
 לדי וכו' עכ"ל:

לט) דף ל"ג ע"ב :

ק) עיין יומא ע"ב ע"ב ;

קא) ליטא דקרא חיוב ל"ו ע"ז ונחת שלחך מלא דשן :

קב) עירובין דף י"ג ע"ב :

קג) שם :

קד) עיין מנחם אבות להחשב"ן :

קה) עיין מחזור וטרי ומה של"ן שם מהר"ש הורוועץ זל"ל :

קו) ברכות דף י"ז ע"א :

קז) עיין מה שכתבתי אודותו במנחם :

קח) קדושין מ"ח ע"ב וש"כ :

קט) צ"ק קי"ז ע"א :

קי) מיר שיר השירים צ' ע"ו :

קיא) עיין מנחם שלכו :

קיב) צערוך אשר צדיק לא מלאתי אלא מלה יוכיח ואפשר שהיה כחצ שם איקטיו

שהוא בלשון יון (Stoa (סְטוּא

קיג) ע"ז דף ג' ע"א ;

קיד) שם :

קיו) במנחם הפכתי"י שצידנו לית' :

קיז) עיין מחזור וטרי ומנחם אבות להחשב"ן :

קז) זרכות דף י"ז ע"א :
 קיח) פירוש חזות :
 קיע) פי' כי תשא ;
 קך) קוטה דף מ"ח ע"ב :
 קכא) קוטה פ"ט ה' י"ד :
 קכב) ע"ז דף י"ט ע"ב מדרש רבה ויקרא פי' ט"ז :
 קכג) שמוחה מל"ין שמוחה לז"ית פכיונית תמידית נדבר השמוחה הרגיל וזא
 נחמדות עת י"טצ לצו חוננו "אגילה וחסנוחה" אגילה צעת התחדשה
 היסועה וחסנוחה אח"כ נחמדות "אגילה" נחמילה נגילה פתאומית ואח"כ
 "וכסנוחה צ"סועתו" נחמדות ע"ין הכרנול ערך שוח ועיי"ש ערך כשל וז"ל :
 המכסול גורם הכפילה :
 קכד) עי' מוגן חזות להשצ"ץ :
 קכה) צונחר הפכ"י שצידנו לית' :
 קכז) חצדרי' פי' כ"ג וכל הדי'א שהצ"א לקון כולאים שס :
 קכח) עי' חזות :
 קכח) עי' מוגן חזות להשצ"ץ :
 קכט) צ"צ דף כ"א ע"ב ועיי"ן מוגן חזות :
 קל) דף ע"ז ע"א :
 קלא) ע"ין פירוש הושנה להרמב"ם :
 קלב) פרשת עקב :

פרק חמישי.

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם
 יירשו ארץ נצר ממעי מעשה ידי לדחמאר :

ז בעשרה מאמרות נברא העולם. ומה תלמוד לומר זהלא במאמר אחד

ז בעשרה מאמרות נברא העולם, כשחורק במרשת בראשית תמצאם
 ואזו הם, ויאמר אלקים יהי אור, ויאמר אלקים יהי רקיע,

וואמר אלקים יקו המים. ויאמר אלקים תרשא הארץ, ויאמר אלקים יהי מאורות.
 ויאמר